

Ключевые слова: послание, наименования воды, опорная лексема, сравнение, перифраз, символ.

Summary

The article deals with linguistic means of expression of nomination of aqua in semantic structure of modern church message. The key lexeme of marynistical character has been singled out. Authors' specific usage of message of these supporting lexeme in the direct meaning and as the part of figurative elements; comparison, periphrases, descriptive expressions have been analyzed; the symbolism of aqua space in church speech has been investigated.

Keywords: message, periphrases, nomination of aqua, supporting lexeme, comparison, symbol.

УДК 81'38:001.4:61

Сизонов Д.Ю.,
аспірант,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ТЕРМІН У СИСТЕМІ ТА ПОЗА НЕЮ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ МЕДИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ В МАС-МЕДІА

Термін є результатом когнітивної діяльності людини, одним із компонентів соціальної пам'яті, важливим чинником фахового спілкування. Термінологічні проблеми виходять за межі однієї нації чи суспільства, набувають інтернаціонального значення та стають проблемами історії цивілізації людства, взаємовідносин між народами. Тому варто говорити про термін як лінгвістичний феномен, який в усіх сучасних мовах пов'язаний із науковим стилем та однією з основних його характеристик – системністю [7, 8; 17, 16], а також стилем масової інформації та тяжінням до позасистемного характеру [14, 16; 15, 24; 1, 8].

Цим, власне, і визначається **актуальність** даного дослідження, що полягає у розгляді окремих одиниць (термінів) мовної системи та аналізі цих лінгвістичних одиниць поза нею.

Мета наукової статті – проаналізувати особливості функціонування медичної термінології в текстах стилю масової інформації, виокремити та вказати на специфічність і феноменальність терміна як мовного знака, а також розглянути місце терміна в мовній системі загалом та терміносистемі зокрема.

Об'єктом дослідження є медичні терміни як функціональні елементи стилю масової інформації.

Предметом даної статті є сутність термінів у системі та поза нею, а також особливості функціонування медичної термінології в мас-медійних текстах.

Як і всі інші мовні універсалиї (найхарактерніша риса більшості мов світу), термін важко піддається дефініціюванню [6, 9]. Спроби щодо визначення терміна робилися неодноразово, і, мабуть, відсутність спільності в розумінні цього поняття і є найбільш переконливим доказом його (поняття) принципової нечіткості та

неоднозначності. Наведемо лише кілька дефініцій, які відображають та синтезують, на нашу думку, різні точки зору, що стосуються даного питання.

О. Реформатський визначає термін, як “спеціальне слово, обмежене своїм особливим призначенням та статусом; слово, що тяжіє до однозначності, чіткості та розумності при вираженні понять та називанні речей” [17, 115]. Хоча теза про “чіткість та розумність” є досить дискусійною. Термін часто пов'язують з експресією [19, 12], він може виходити за межі цієї “чіткості”, унормованості і навіть використовуватись з конкретною стилістичною метою (хоча сам по собі термін має стояти осторонь стилістики [17, 122]).

Під експресивністю використовуваного терміна (за Г. Солгаником – “система експресивності лексичної одиниці” [19, 12]) розуміють зазвичай виражально-описові якості, певну образність. І це часто досягається шляхом виходу термінологічної одиниці за межі конкретного термінополя чи терміносистеми та входження до загальноживаної лексики [19, 16].

Б. Головін, визначаючи термін, розглядає, перш за все, системність та об'єктивність як основні його характеристики та вказує на те, що термін – це “найбільш інформативна одиниця конкретного знака, точний носій інформації про наукове поняття” [3, 112]. Дослідник, серед основних функцій терміна, виділяє номінативну (що влучно називає поняття) та дефінітивну (що дає йому пояснення).

Взагалі, термінознавці виділяють три основні точки зору щодо функцій терміна: номінативна (І. Квитко, В. Лейчик, Б. Головін та ін.), дефінітивна, тобто наявність у терміна чіткої та точної дефініції (В. Виноградов, Н. Котелова, В. Табанакова та ін.), номінативна та дефінітивна (К. Левковська, В. Дубічинський та ін.). В. Виноградов пише: “Слово виконує номінативну або дефінітивну функції, тобто або є засобом чіткого позначення, і тоді воно – простий знак, або засобом логічного визначення, тоді воно – науковий термін” [2, 12–13]. “Інколи говорять, що термін називає, позначає, виражає та навіть відображає поняття, з чого випливає, що терміну приписуються номінативна, сигнітивна, експресивна та інші функції” [10, 136]. Найбільш правомірною нам видається точка зору К. Левковської: “Серед повнозначних слів особливими словами щодо значення та використання є терміни, оскільки вони поряд з номінативною функцією, що виконується й іншими словами мови, виокремлюються ще й своєю дефінітивною функцією” [11, 19]. Цікаво відзначити, що лише у термінів можливе зміщення поняття та лексичного значення, не дивлячись на те, що існує між ними різниця [6, 22].

Існує думка, що природа терміна є знаковою, сам термін – позбавлений лексичного значення; його семантика в порівнянні зі значенням слова видається менш змістовною, тому термін, що є повноправним членом структури мови, словом не є. Таким чином, термін розглядається поза лексичною системою мови, з чого випливає, що вивчення його являє собою задачу не тільки та лише лексикології, а й семіотики.

Б. Городецький, аналізуючи термін як семантичний та семіотичний феномен, вказує на те, що конкретних і жорстких меж між терміносистемами не існує, а тому розглядати об'єктивність, системність та унормованість як основні ознаки термінів

варто лише в співвідношенні мовних та позамовних чинників розвитку лексичних одиниць в системі мови [4, 12].

В. Лейчик говорить, що термін – це “мовний знак, який означає спеціальне поняття в конкретній системі понять” [12, 22] і, відповідно, розглядає його (термін) як семіотичну одиницю мови. Дослідник виключає будь-які стилістичні функції терміна, мотивуючи це відшліфованістю, унормованістю, моносемічністю та системністю терміна.

Щодо системності як однієї з основних ознак терміна у мовознавстві не існує однастайності поглядів серед науковців. Учені І. Ковалик та В. Даниленко вважають системність класифікаційною сутністю терміна, на думку ж Л. Канделаки та Л. Лагутіної, терміну властива системність словотвірна, а О. Реформатський, Т. Панько розглядають подвійну системність термінологічної одиниці: як елемента терміносистеми і як елемента системи мовної.

Ф. Нікітіна, аналізуючи термін в контексті лінгвістичної універсалистики, вважає, що терміном називається основна одиниця термінологічної системи й цим, власне, визначається його структура, а також специфічність характеристик, які відрізняють цю системну одиницю від усіх інших [13, 24].

Підкреслюючи основні вищезазначені підходи, наголосимо, що представники московської, київської та львівської термінологічних шкіл (А. Реформатський, В. Лейчик, Б. Головин, Ю. Апресян, Ф. Нікітіна, Т. Кияк, Н. Нікуліна та інші) розглядають термін як семіотичне поняття, знак, як універсалию інтелектуальної діяльності людства, що входить до складу мови як системи і є її (мови) основною одиницею. Така точка зору, на наш погляд, об'єктивна та прийнятна.

Термін як системна одиниця розвивається під впливом як інтралінгвальних, так і екстралінгвальних факторів. Хоча, у порівнянні з іншими групами лексики, позамовні фактори набувають особливого значення при формуванні та подальшому функціонуванні термінів [6, 10].

Мас-медіа відносяться до об'єктивних екстралінгвальних факторів розвитку мови та сприяють функціонуванню терміна поза системою. Як зазначає В. Даниленко, що “емоційно-експресивна нейтральність, певна дефініційна незавершеність складають вторинну ознаку будь-якого терміна, емоційно-стилістичних якостей терміни набувають лише в певних ситуаціях, не природних для терміна, як-от попадання в масово-інформаційні простори, інші терміносистеми тощо. І тут доцільніше буде говорити не лише про перебування терміна в системі, а й його функціонування поза нею” [5, 40].

Оскільки ключовим призначенням мас-медіа вважається висвітлення, розкриття злободенних проблем сучасності, а основними функціями – оперативність, аналіз, інформативність, системність та новизна, то спрацьовує тенденція, яка визначає повну підпорядкованість засобів масової інформації тій суспільно-політичній добі, в якій вони існують. Саме тому на творення і функціонування термінів впливають мас-медіа як позамовний чинник розвитку мови.

Основна мета медійного мовлення – вплив на реципієнта, і тому дуже часто цей вплив досягається “шляхом переносу із загальнонаукової лексики до газетно-публіцистичної тих термінів, що викликають інтерес у суспільства” [18, 15], насамперед тих, що позначають економічні, юридичні, медичні, політичні процеси в житті народу.

Погіршення екологічної ситуації довкілля, проблема зі здоров'ям людини та питання його поліпшення є причиною гострої уваги суспільства до сфери медицини. Одним із доказів цього є високий рівень обізнаності пересічного громадянина з термінами, якими оперує медична теорія та практика, які вже не сприймаються реципієнтом як вузькоспеціальні (*ГРИП, епідемія, вітамін*). Це говорить про те, що поняття, яке позначається терміном, взаємопов'язане з іншими поняттями тієї ж сфери та є елементом системи понять [8, 25], і в той же час воно (поняття) може виходити за межі однієї терміносистеми й входити в іншу або ставати частиною загальноновживаної лексики.

Медична термінологія, що функціонує в українських мас-медіа, може вживатись як у своїй прямій номінації (*“біль у ділянці **серця**”* [Д, грудень 2009], *“попадання **вірусу** в організм”* [М, січень 2010]), так і набувати різних конотацій (Пор.: *“біль за Україну”* [Г, із інтерв'ю Ю. Костенка, грудень 2009], *“завантажувальні **віруси** заражають сектори жорстких дисків та дискет”* [УТ, січень 2010]). Причому, додаткова семантика слова, що супроводжує основне значення, може супроводжувати різного роду експресивно-оцінні обертони. Медичні терміни, завдяки цьому процесу, починають функціонувати в нових контекстах, призначених вже не тільки для спеціалістів, але й для всіх носіїв мови.

Аналіз друкованих ЗМІ (газет “Газета по-українськи” (Gazeta.ua), “День”, “Дзеркало тижня”, “Метро”, “Україна молода” та ін.; журналів “Главред”, “Контракти”, “Країна”, “Український тиждень” та ін.) дозволяє виявити наступну тенденцію: у матеріалах аналітичного характеру, присвячених медицині, здоров'ю, косметології медичні терміни використовуються, як правило, у своїй прямій номінації (*“захворювання суглобів”* [ГПУ, листопад 2009], *“**протизапальний** препарат”* [М, січень 2010], *“**слезова оболонка**”* [УМ, грудень 2009]), а в матеріалах, орієнтованих на іншу тематику, в тому числі політичну, економічну, культурну, медичні терміни частіше за все десемантизуються та набувають нової конотації, часто образного відтінку (*“захворювання фінансової системи”* [Д, січень 2010], *“**реанімація** Верховної Ради”* [УМ, березень 2010], *“**хворобливе** питання Прем'єр-міністра”* [К, грудень 2010]).

Однією з основних особливостей функціонування термінів у мас-медіа є те, що ці терміни, зокрема медичні, вже не сприймаються реципієнтом як вузькоспеціальні: вони або вживаються у вторинній номінації, переносному значенні, невластивому первинній функції (*“зробити **флюорографію** держбюджету”* [ДТ, лютий 2010], *“**реанімація** Верховної Ради України”* [ДТ, березень 2010]), або, детермінологізуючись, набувають великого стилістичного потенціалу і використовуються як основа подальшої семантичної деривації в мові

“**язва** чорного піару знову розколює націю навпіл” (Г, жовтень 2009); “такої **істерії** опозиція вже давно не демонструвала” (УТ, липень 2009).

Говорячи про детермінологізацію, дослідники не завжди доходять одноставності стосовно того, за яких умов відбувається процес детермінологізації і, відповідно, коли термін виходить за межі конкретної терміносистеми. Так, Л. Капанадзе [9, 124–125] вважає, що детермінологізованим вважається слово, вжите в переносному значенні (наприклад, *чума* як гостре інфекційне захворювання і перен. *чума* – надзвичайно небезпечне, згубне соціальне явище): “*Кучма і чума – майже одне й те саме*” [Г, з інтерв'ю О. Тягнибока, серпень 2009].

А. Суперанська, Н. Подольська та ін. [20, 69] говорять, що детермінологізованим вважається слово чи словосполучення, яке вийшло з однієї терміносистеми й увійшло до іншої (наприклад, *рак* як зоологічний термін (прісноводна тварина) і *рак* як медичний – злоякісна пухлина на зовнішніх або внутрішніх органах людини: “цей **рак** “зжирає” людину кожної хвилини <...>” [К, жовтень 2009].

Представники львівської (А. Д'яков, Т. Панько та ін.) та харківської термінологічних шкіл (В. Дубічинський, Л. Васенко та ін.) вказують на те, що детермінологізованою можна вважати лексику, яка вийшла за межі терміносистеми і функціонує в загальнолітературній мові (ця точка зору для нас більш прийнятна). Термін, таким чином, десемантизується у зв'язку з активним використанням його поза межами спеціальної термінологічної системи, а далі функціонує як лексема з новим значенням. Тому, зрозуміло, що детермінологізовані процеси мають місце перш за все у засобах масової комунікації. У мас-медійних текстах ця якість важлива для так званого “згущення думки та більш точного називання навколишньої реалії” [18, 68]. Пор.: “**реанімація** Верховної Ради” [К, липень 2009] – “штучне відновлення деяких функцій Верховної Ради”.

У текстах ЗМІ для медичного терміна характерною є метафоризація з метою негативного чи позитивного оцінювання явища (“словесна **діарея** депутатів” [Г, із інтерв'ю Ю. Тимошенко, лютий 2010], “ефективне **лікування** гривні” [ГПУ, березень 2010]). Інколи вона (метафоризація) може бути частиною порівняльної конструкції (“внести гроші в парламент, все одно, що **стафілокок** у пологовий будинок” [К, грудень 2009], “**епідемія ГРИПу**, як війна – на неї все можна списати” [УТ, із інтерв'ю В. Януковича, грудень 2009]).

Досить частими є випадки, коли медичні терміни слугують засобами іронії (“Юрій Луценко отримав політичну **гематому**” (про випадок у німецькому аеропорті) [ГПУ, лютий 2010]) або самоіронії (“У нашої політичної партії (про “Фронт змін” – авт.) починається період **депресії**” [ГПУ, із інтерв'ю А. Яценюка, травень 2010]).

Т. Винокур, аналізуючи засоби вираження іронії, показала, що цей прийом включає в себе деяку сукупність мовних засобів, об'єднаних загальністю принципів своєї будови та функції [16, 152–153]. Так, у “Газеті по-українськи” напередодні президентських виборів-2010 вийшов ряд аналітичних статей про передвиборчі

гасла кандидатів у Президенти України під заголовком “**Вилікуй правдою!**”, маючи на увазі “лікування хвороб” народу (тобто злободенних проблем) саме за допомогою правди з вуст політиків.

Зараз частотним є прийом використання в тексті знайомої для читача цитати, яка може виступати й у своєму первинному (“*І тебе **вилікують**, і мене **вилікують!**”* – стаття аналітичного жанру про чергові звільнення за корупцію в рядах чиновників [Кр, травень 2010]), так і в змінному вигляді (“**Операція “Ю”**, або *нові пригоди Прем’єра*” [ДТ, січень 2010]). Виходить натяк на дещо знайоме реципієнту з його асоціативного чи апперцепційного досвіду. Такий натяк може створюватись й непрямым цитуванням, а просто згадуванням подібної ситуації, як от згадування хвороби “інфаркт міокарда” у фільмі “Любов та голуби” (реж. В. Меньшов, 1985).

Частотною є ситуація, коли медичні терміни в текстах ЗМІ використовуються як основа каламбура, гри слів, що веде до виникнення неологізмів (“вакцина” + “вбивця” = “**вакциновбивця**” [Кр, січень 2010], “ГРИП” + “економіка” = “**грипономіка**” [ГПУ, грудень 2010], “космос” + “психічний” = “**космопсихічний**” (про Черновецького) [ГПУ, лютий 2010]).

Таким чином, терміни можуть функціонувати як у системі, так і поза нею. Говорячи про другу комунікативну ситуацію, варто відзначити, що термін у процесі функціонування у ЗМІ та детермінологізації, починає використовуватись в інших, вторинних по відношенню системи, контекстах, що веде до смислових інновацій у термінології та подальшій кореляції терміна з іншими терміносистемами. Медичні терміни, функціонуючи у мас-медійних текстах, спрямовані перш за все на точність та стислість висловлювання, органічне поєднання рис інформативності та впливу на реципієнта як основ розвитку комунікативного дискурсу, а значить і розвитку мови в цілому.

Список умовних скорочень джерел

Г – Главред	Кр – Країна
ГПУ – Газета по-українськи	М – Метро
Д – День	УМ – Україна молода
ДТ – Дзеркало тижня	УТ – Український тиждень
К – Контракти	

Література

1. Атанасова И. О характеристике термина / И. Атанасова // ВТУ имени Святых Кирилла и Мефодия : ежегодные лингвистические чтения 15 ноября 2003 года. – Велико-Терново : Изд-во ВТУ, 2004. – С. 7–12.
2. Виноградов В. Проблемы русской стилистики / В. Виноградов. – М. : Просвещение, 1981. – 456 с.
3. Головин Б. Типы терминосистем и основания их различия / Б. Головин // Термин и слово : межвузовский сборник. – Горький : ГГУ, 1979. – С. 14–23.
4. Городецкий Б. Термин как семантический феномен / Б. Городецкий // Проблемы теоретической и экспериментальной лингвистики. – М. : Лингвистика, 1977. – С. 12–16.
5. Даниленко В. Русская терминология : опыт лингвистического описания / В. Даниленко. – М. : Наука, 1987. – 268 с.

6. Д'яков А. Основи термінотворення : семантичний та соціолінгвістичний аспекти / А. Д'яков, Т. Кияк, З. Куделько. – К. : Видавничий дім "Academia", 2004. – 220 с.
7. Кияк Т. Лингвистические аспекты терминоведения : учеб. пособие / Т. Кияк. – К. : УМК ВО, 1989. – 102 с.
8. Кулебабкин В. Как работать над терминологией / В. Кулебабкин. – М. : Наука, 1968. – 76 с.
9. Капанадзе Л. О понятиях "термин" и "терминология" / Л. Капанадзе // Развитие лексики современного русского языка / [под. ред. Л. А. Капанадзе]. – М., 1965. – 236 с.
10. Караулов Ю. Русский язык и языковая личность / Ю. Караулов. – М. : Едиториал УРСС, 2002. – С. 136–139.
11. Левковская К. Теория слова, принципы ее построения, аспекты изучения лексического материала / К. Левковская. – М. : Русский язык, 1962. – 289 с.
12. Лейчик В. Терминоведение : предмет, методы, структура / В. Лейчик. – М. : "Русский язык", 2007. – 256 с.
13. Нікітіна Ф. Семантичні та словотвірні проблеми сучасної термінології / Ф. Нікітіна. – К. : КДУ, 1978. – 32 с.
14. Никитина Ф. Диахронические структурные изменения в лексике и словообразовании / Ф. Никитина – К. : КГУ, 1974. – 72 с.
15. Непийвода Н. Детерминологизация как результат взаимодействия общелитературной и терминологической лексики : дис. ... канд. філол. наук / Н. Непийвода. – К., 1983.
16. Поэтика, стилистика, язык и культура : памяти Татьяны Григорьевны Винокур / [глав. ред. Н. Н. Розанова]. – М. : Наука, 1996. – 336 с.
17. Реформатский А. Терминология / А. Реформатский // Введение в языковедение / [под ред. В. Виноградова]. – М. : АспектПресс, 1996. – 536 с.
18. Солганик Г. Лексика газеты / Г. Солганик. – М. : Изд-во МГУ, 1981. – 108 с.
19. Солганик Г. Поэтика публицистики : сборник статей / Г. Солганик. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – 160 с.
20. Суперанская А. Общая терминология : вопросы теории / А. Суперанская, Н. Подольская, Н. Васильева. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – 248 с.

Анотація

Розглядається термін в системі та поза нею, розставлені акценти на ознаках, основних фонових та прагматичних характеристиках терміна як семіотичної одиниці, аналізуються особливості функціонування медичної термінології в текстах стилю масової інформації, а також процеси детермінологізації, метафоризації, неологізації, прийоми іронії та самоіронії.

Ключові слова: термін, медичний термін, терміносистема, термінологізація, детермінологізація, вторинна номінація, метафоризація, іронія, самоіронія, неологізація.

Аннотация

Рассматривается термин в системе и вне, расставлены акценты на признаках, основных фоновых и прагматических характеристиках термина как семиотической единицы, анализируются особенности функционирования медицинской терминологии в текстах стиля массовой информации, а также процессы детерминологизации, метафоризации, неологизации, приемы иронии и самоиронии.

Ключевые слова: термин, медицинский термин, терминсистема, терминологизация, детерминологизация, вторичная номинация, метафоризация, ирония, самоирония, неологизация.

Summary

We consider the term in the system and outside, placed the emphasis on signs, the main background and pragmatic characteristics of the term as a semiotic unit, analyzes the features of the

functioning of medical terminology in the text-style media, as well as processes determinologization, metaphorisation, neologizing, techniques of irony and self-irony.

Keywords: term, the medical term for term system, terminologization, determinologization, secondary nomination, metaphORIZATION, irony, self-irony, neologizing.

УДК 811.161.2'371'27

Шкіцька І.Ю.,
кандидат філологічних наук,
Тернопільський національний
економічний університет

ЗАЙМЕННИКИ “ТИ”–“ВИ” В МАНІПУЛЯТИВНІЙ СТРАТЕГІЇ ПОЗИТИВУ

У сучасному мовознавстві набуло **актуальності** вивчення мовленнєвої діяльності шляхом визначення комунікативних стратегій адресанта в мовному та позамовному контексті. Сказане стосується й комунікативних стратегій, використовуваних мовцем для здійснення маніпулятивного впливу, серед яких вирізняється маніпулятивна стратегія позитиву. Суть цієї стратегії полягає в повідомленні адресату позитивної інформації з метою зміни його поведінки, психічного чи ментального стану тощо.

Фундамент для виявлення прагматичного потенціалу маніпулятивної стратегії позитиву становлять засоби вираження значення адресності, яке яскраво передається за допомогою особових займенників.

Особові займенники є відокремленим і досить своєрідним класом слів, “засобом індивідуалізації” [1, 24], “найбільш різноплановою за семантикою, граматичними ознаками і синтаксичними функціями частиною мови” [4, 114]. В українській мові особові займенники другої особи однини представлені формами “ти” і “Ви”, що різняться значенням і специфікою функціонування. Використання ти/Ви-форм як дейктичних вказівників адресата з урахуванням ситуативних і соціально-узуальних умов інтеракції належить до глобальних правил мовленнєвої поведінки та спілкування загалом [6, 235].

Займенникова ти–Ви опозиція давно привертає увагу як вітчизняних, так і зарубіжних учених (див. наприклад: [2; 3; 6; 5]), однак особливості функціонування займенникових форм “ти” і “Ви” в межах реалізації маніпулятивної стратегії позитиву не досліджувались лінгвістами, що й зумовлює актуальність розвідки.

Відповідно **метою** статті постає з'ясування специфіки вживання мовцем ти/Ви-форм під час здійснення маніпулятивного впливу за допомогою тактики підвищення значимості співрозмовника, порівняння номінацій, які супроводжують ти/Ви-звертання, визначення значення переходів з однієї форми звертання на іншу, а також виявлення чинників, які впливають на вибір згаданих займенникових форм.

Споконвічним при звертанні до однієї особи є спосіб апеляції на “ти”. За однією з найпопулярніших гіпотез, вказівка на одну особу у формі множини з'явилась у часи розпаду Римської імперії, коли два імператори займали престоли в